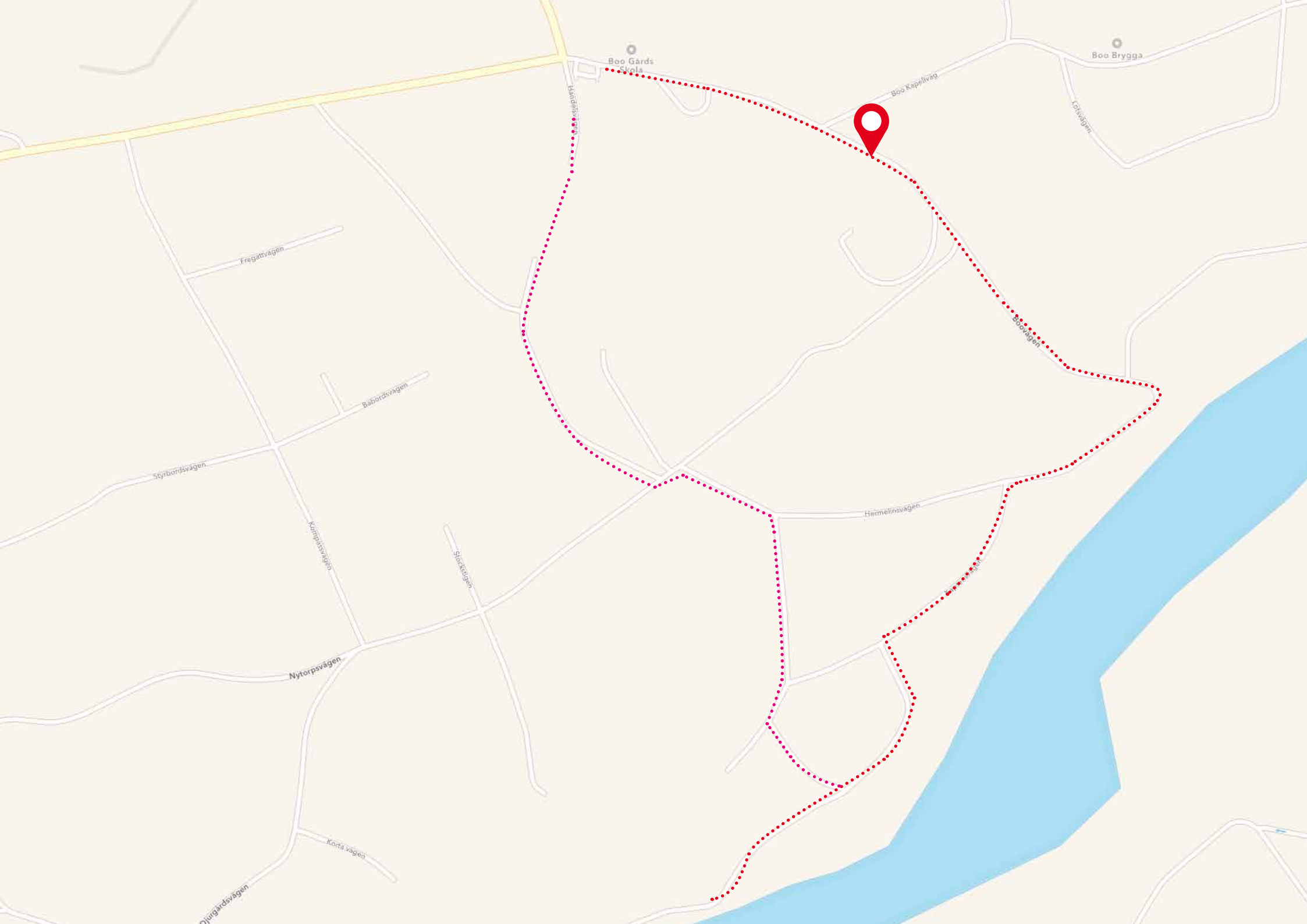

EN HISTORISK VANDRING I BOO

Boo gård, rysshärjningarna
och Slaget vid Stäket

Boo Gårds Skola

Boo Brygga

Fregatvägen

Sjöbjörnsvägen

Kampusvägen

Bakorsvägen

Sjönsvägen

Nytorsvägen

Kortåvägen

Djurgårdsvägen

Lindåsivägen

Boo Kapellväg

Lövågen

Boovägen

Hemmelnsvägen

Sjönsvägen

Gruppen samlas vid busshållplatsen Boo gård.

STOPPSTÄLLE 1 BOO KAPELL OCH BOO GÅRDS BAKSIDA

KOMMUNDELENS NAMN BOO

På 1200-talet donerade Magnus Ladulås (kung av Sverige åren 1275-1290) Hargsö – mellan Skurusundet och Kilsviken – samt en ”bolstompt” till en stockholmsborgare. Bol- är ett äldre ord för just bosättning, gård, nybygge och/eller nyodling. Benämningen ”bolstompt” kan vara en första antydning till namnet Boo.

TIDIGARE BOSÄTTNINGAR

Man vet att Boo-området har varit befolkat under en mycket lång tid. Gravfält i söderslutningen nedanför Djurgårdsvägen och vid Kaptensvägen vittnar om att det redan för tusen år sedan funnits bosättningar. Ett runstensfragment har också påträffats på Boo gård – tyvärr har endast ett ord bevarats på stenen: ok. (Betydelse: och.)

BOO GÅRD

Boo gård blev tidigt den mest betydelsefulla gården på Ormingelandet, troligen på grund av det strategiska läget vid farleden Stäket.

Egendomen tillhörde under medeltiden Uppsala domkyrka, men vid reformationen drogs marken in till kronan. I mitten av 1500-talet donerade Gustav Vasa Boo gård med flera mindre gårdar till sin amiral Jacob Bagge. Godset splittrades 1829, men var fram tills dess i adlig ägo.

FOTO I WIKIPEDIA.

Runsten i Boo.

FOTO I WIKIPEDIA.

Amiral Jacob Bagge (1489-1577).

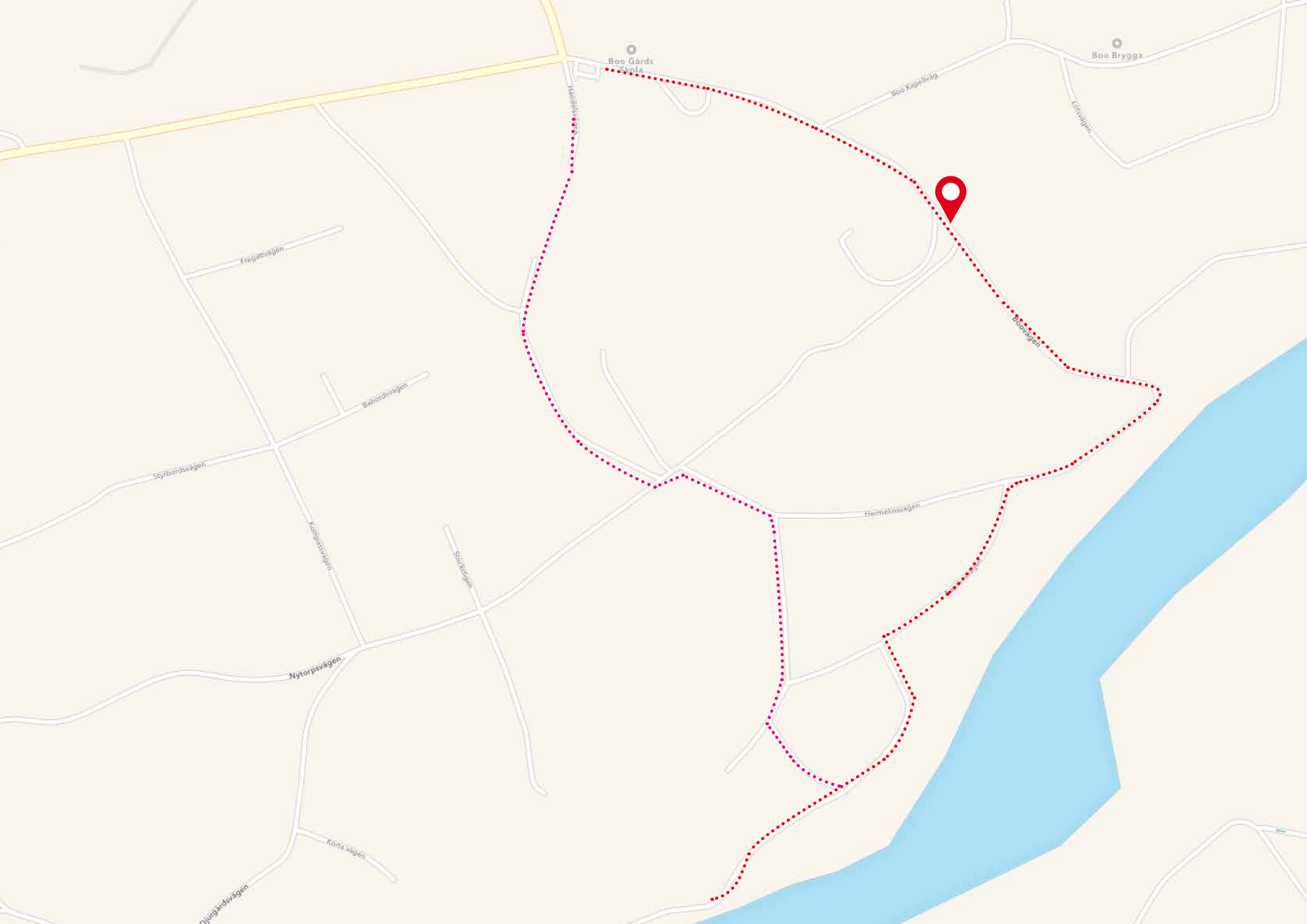

MÅLNING AV OKÄND KONSTNÄR FRÅN ANDRA HÄLFTEN AV 1800-TALET.

Boo herrgård uppförd 1720.

Berätta om ortnamnet Boo, Boo gårds äldre historia, amiral Jacob Bagge samt om Boo kapell.

Fråga eleverna: Är det någon som vet varför kommundelen heter Boo?

Boo Gårds
Skola

Boo Brygga

Fregatvägen

Sjöbjörnsvägen

Bakörnsvägen

Kampanzvägen

Nytörpsvägen

Kortåvägen

Sjögårdsvägen

Sjönsvägen

Hermelinsvägen

Boovägen

Boo Kapellväg

Lövågen

STOPPSTÄLLE 2 UTANFÖR BOO GÅRD

HUVUDBYGGNADEN

Boo gård har brunnit ner två gånger. Första gången på 1570-talet och andra gången år 1719. Byggnaden som idag står på platsen är från 1720-talet, men har sedan dess gått igenom en del förändringar. Den gulmålade panelen på herrgården tillkom under 1800-talet och under denna finns det ursprungliga rödmålade liggtimret. Invändigt finns dock delar av 1700-talsinredningen kvar med väggmålningar och dörrstycken i gustaviansk stil.

Under 1700-talet var det vanligt att betydelsefulla gods och gårdar hade högre takhöjd på övervåningen eftersom det var herrskapets våning. I nedre våningsplan återfanns ofta barnkammare, bostäder för tjänstefolk, m.m.

Till gården, som drev ett omfattande lantbruk, hörde en stor mängd ekonomibyggnader. Av dessa finns bevarade statarbostaden (statare var lantarbetare som fick en del av sin lön in natura), trädgårdsmästarebostaden samt tullstugorna nere vid vattnet.

NICODEMUS TESSIN OCH BOO GÅRD

FOTO | WIKIPEDIA

År 1700 såldes Boo gård på en offentlig auktion till greven och arkitekten Nicodemus Tessin den yngre (1654-1728). I köpet ingick Lännersta, Rensättra och Björknäs. Tessin är känd som slottsarkitekten bakom Stockholms slott och var en av barockens stora arkitekter i Sverige.

Boo gård och dess kapell från 1600-talet brändes ner i samband med rysshärjningarna år 1719. Tessin hade då ägt gården i 19 år. Byggnaden låg högre upp på kullen än den nuvarande mangårdsbyggnaden. Kvar från den äldre gården återstår idag en källare. Den mangårdsbyggnad och det kapell vi ser idag ritades av Nicodemus Tessin på 1720-talet.

FOTO BRITT-MARIE BREDBERG, 2002.

Boo kapell – som uppfördes 1724 – ligger i lum-mig grönska på en höjd ovanför Baggensstäket.

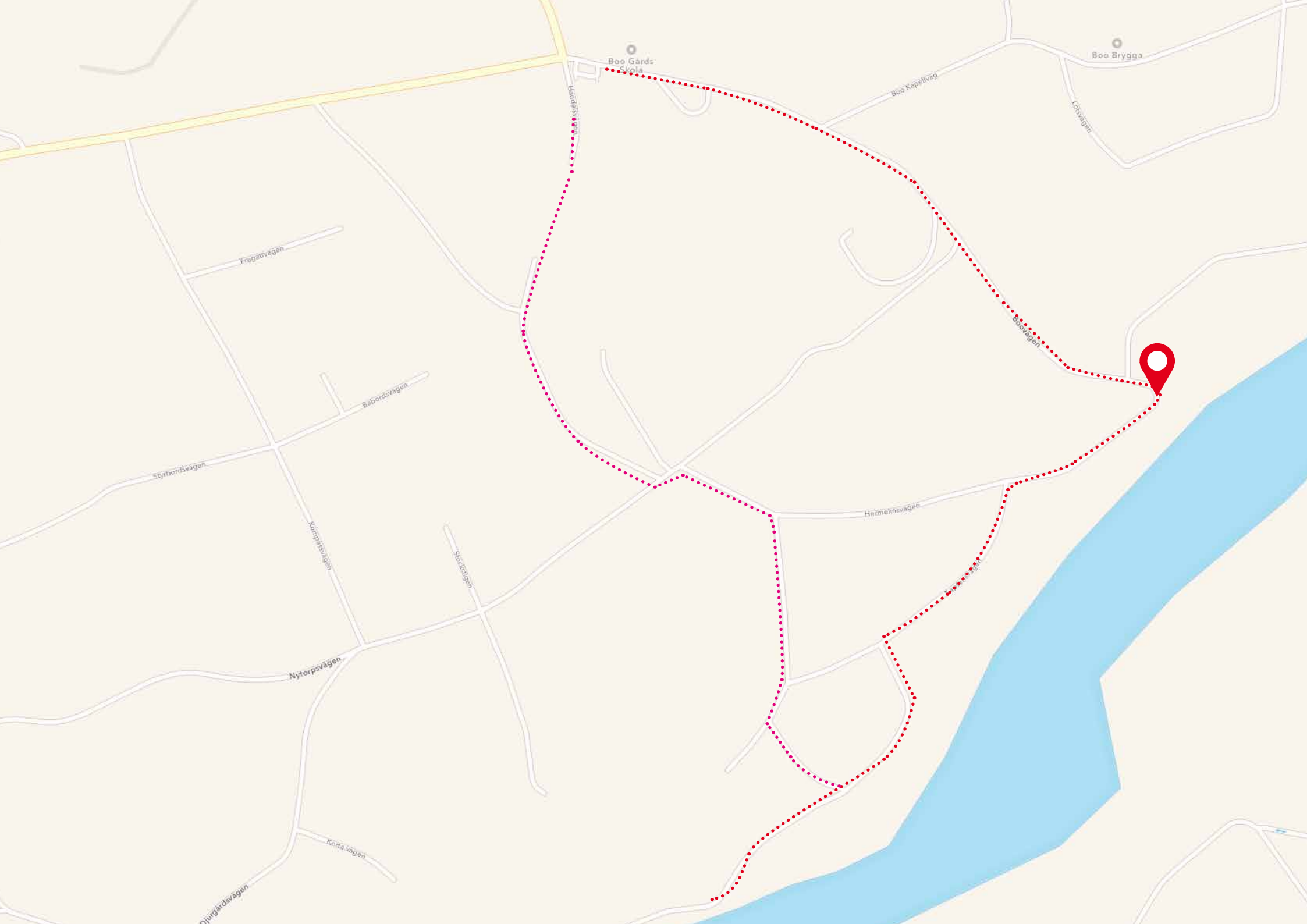
FOTO CARL-OSCAR ÖSTLING, 1949.

Kvar från den äldre gården, som brändes av ryssarna år 1719, återstår idag en källare – det så kallade Boovalvet – nordväst om Boo herrgård. Källaren kan härröras från 1500-talet då amiral Jacob Bagge stod som ägare till gårdsanläggningen.

Berätta om byggnadernas historia.

Fråga barnen: Hur gammal tror ni huvudbyggnaden är?

Fråga barnen: Ni kan se att takhöjden är högre på byggnadens övre våning. Varför är det så? Visa bild på källare.

Boo Gårds
Skola

Boo Brygga

Boo Kapellväg

Boövägen

Fregatvägen

Boövägen

Skyrbordsvägen

Kompanisvägen

Sjönsvägen

Hemmelinsvägen

Nytorpsvägen

Körtåvägen

Örnårgårdsvägen

STOPPSTÄLLE 3 MOT VATTNET

INLOPPET

Baggensstäket är den äldsta farleden till Stockholm. Sedan urminnes tider har man passerat här med fartyg för att transportera varor till och från huvudstaden. Eftersom det ständigt har funnits människor i rörelse i farleden har det även funnits många platser att stanna till på: krogar, värdshus och tullar m.m.

Idag är farleden populär och många fritidsbåtar passerar här sommartid liksom Gustavsbergbolagets båtar till eller från Stockholm och Stockholms skärgård.

Sundet är grunt och smalt och kan endast passeras av mindre fartyg och båtar med upp till 3 meters djupgående. Baggensstäket har muddrats flera gånger för att möjliggöra båttrafik.

Farleden har också varit av militärstrategisk betydelse eftersom det var viktigt att kunna kontrollera att en eventuell fiende inte kunde ta sig in till Stockholm sjövägen.

Rättaren och kusken Anders Gustaf Enström har lämnat av herrskapet från Kummelnäs vid Boo herrgård, som skymtar i bakgrunden. FOTOGRAF OKÄND. FOTO 1905.

Strömmingsnoten dras upp vid Boo fyr intill Boo fiskeläge. Till höger om kvinnan närmast i bild ses yrkesfiskaren Karl-Algot Sundstedt och strax bredvid honom, sonen Edvin Sundstedt. Under krigsåren på 1940-talet var strömmingsfisket ett gott näringsfång, och notdragning kunde – som bilden visar – locka till sig publik. FOTOGRAF OKÄND. FOTO TIDIGT 1940-TAL.

Mjölkflicka i färd med att sälja mjölk från Boo herrgård. Mjölkflickor, eller mjölkurror som de också kallades, var inte mer än 11-12 år gamla. Deras arbete bestod av att leverera mjölk till hushållen.

FOTOGRAF OKÄND. FOTO 1906.

Flygfoto över Baggensstäket. Till vänster längst ner i bild ses Gammeludden i Lännersta.

FOTO ERIK CLAESSION, 1972.

Visa träsnitt från år 1555 av kartografen Olaus Magnus.

Berätta om rysshärjningarna, Stora nordiska kriget och inloppet.

År 1700, samma år som Nicodemus Tessin den yngre, köpte Boo gård, inleddes Stora nordiska kriget efter att Danmark, Sachsen-Polen och Ryssland gått ihop och förklarat krig mot Sverige. Kriget handlade om vem som skulle ha makt över Östersjön.

Ni får tänka er att det mest effektiva sättet att bedriva handel på vid denna tidpunkt var via vattenvägarna. Inga lastbilar och stora färjor fanns att frakta varor på utan det var stora segelfartyg som gällde. När Stora nordiska kriget utbröt var Sveriges yta betydligt mer omfattande. Sverige ägde nästan samtliga landområden runt Östersjön och kunde därmed styra handeln, vilket var orsaken till att det stora kriget bröt ut. Att styra handeln på Östersjön låg i flera länders intresse.

Skärgården med Baggensstaket skildrad i ett träsnitt år 1555 av prästen och kartografen Olaus Magnus (1490-1557).

FOTO I WIKIPEDIA.

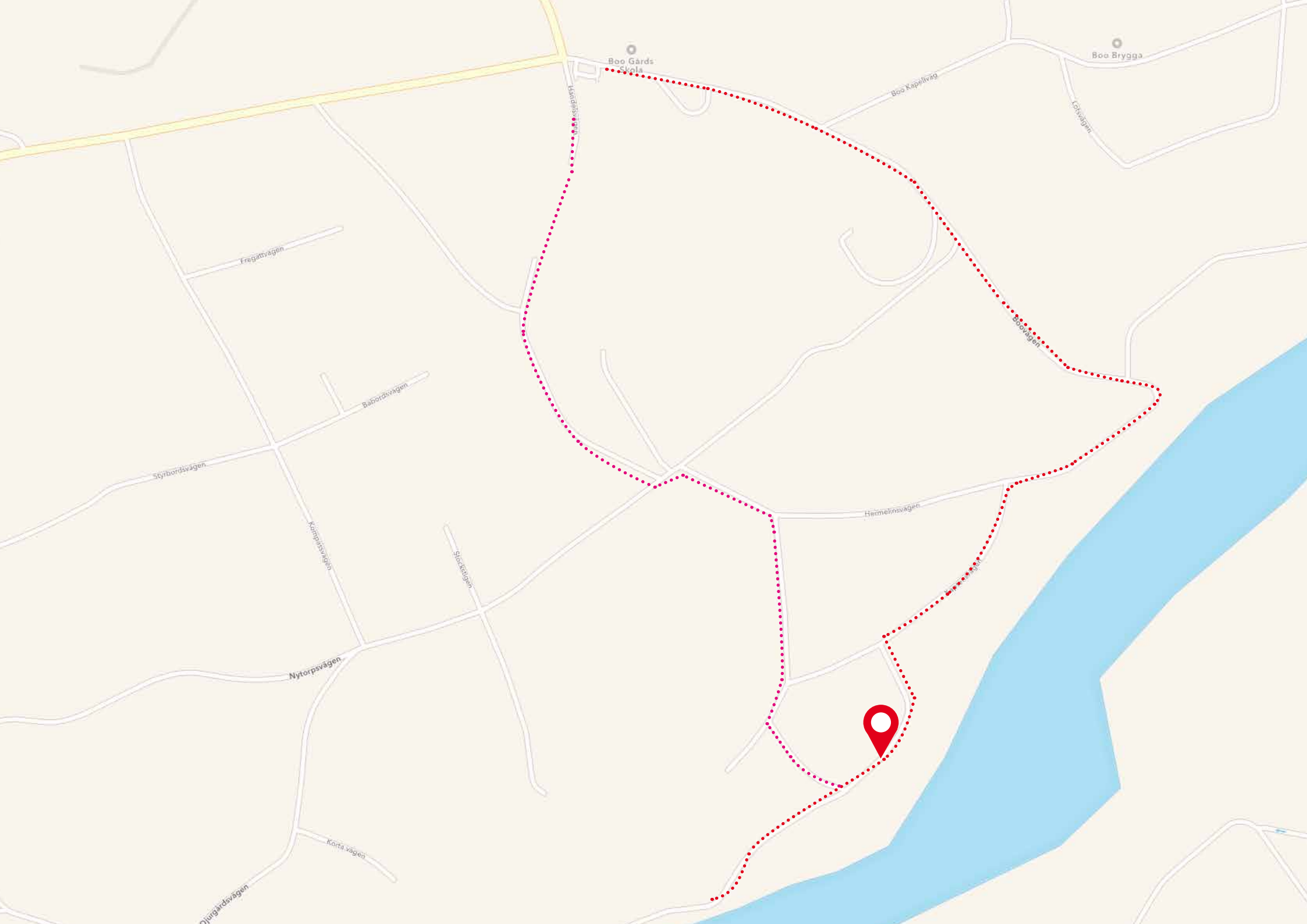
Kriget började bra för Sverige och man hade flera stora framgångar. Men framgångarna höll inte i sig och efter flera bakslag, bl.a. i Poltava 1709 och kung Karl XII:s död 1718, var den svenska armén kraftigt försvagad.

Trots alla Sveriges motgångar vägrade Sverige ge upp och Sverige förlorade stora landområden. För att

tvinga Sverige till fredsförhandlingar inledde tsaren i Ryssland, Peter den Store (1672-1725), de så kallade rysshärjningarna där målet var den svenska ostkusten. Utrustade med galärer, som är en typ av grunt gående fartyg, härjade man under tre somrar åren 1719-1721 den svenska kusten vilket resulterade i att åtskilliga städer, järnbruk, slott, gårdar och byar brändes ner.

Många blev under härjningarna hemlösa (ca 20 000 invånare)

och fick fly från sina hem. Boo gård och dess kapell var några av de byggnader som brändes ner i juli 1719. Här utkämpades en månad senare ett slag mellan svenska och ryska soldater.

Boo Gårds
Skola

Boo Brygga

Landstingsvägen

Boo Kapellväg

Örnårgårdsvägen

Fregatvägen

Boovägen

Bakörsvägen

Skyrborpsvägen

Kompanisvägen

Sjöströmsvägen

Hemmelinsvägen

Nytorpsvägen

Korta vägen

Örnårgårdsvägen

STOPPSTÄLLE 4 MONUMENTET

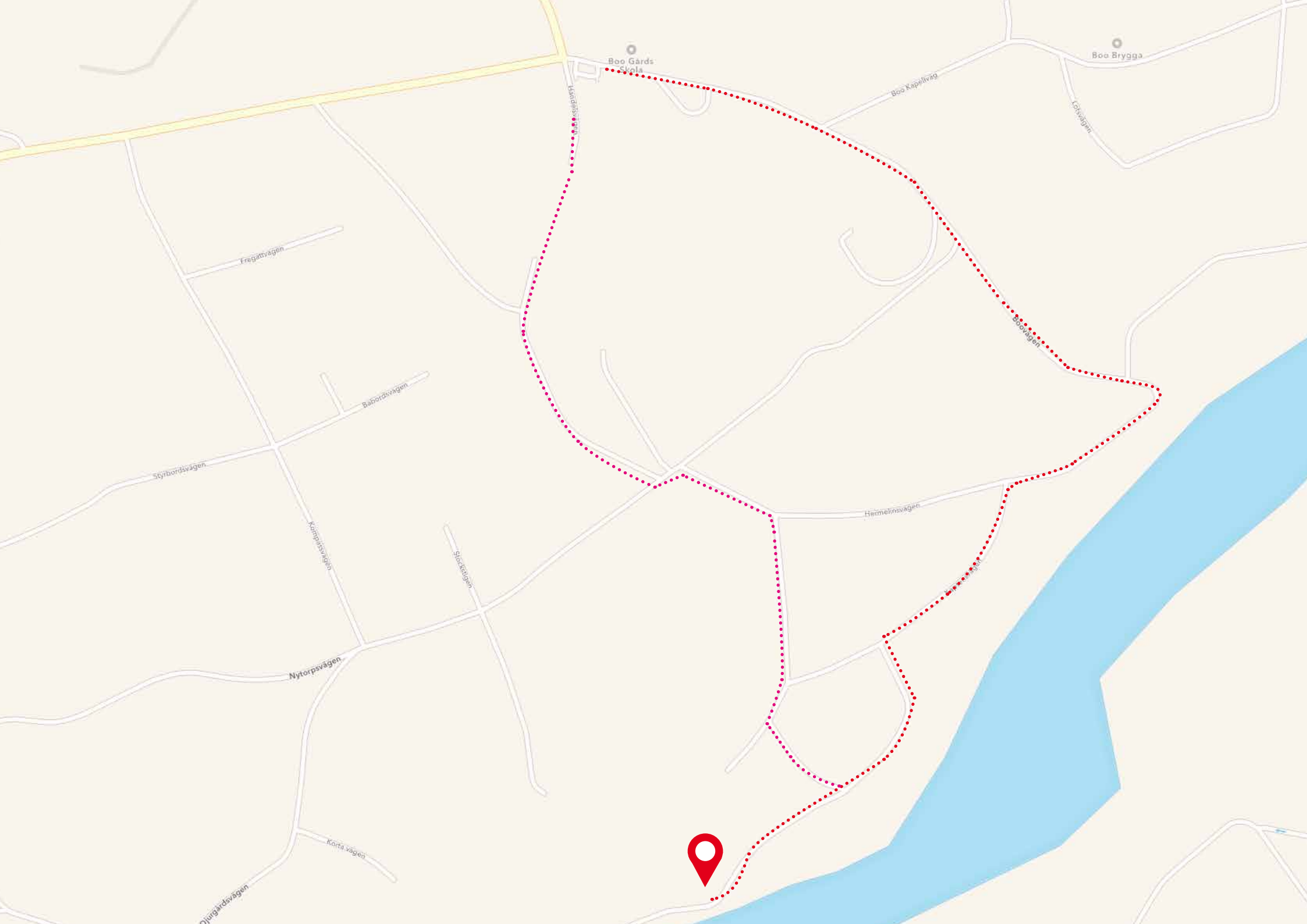

VID AFTÄCKNINGEN AF SKOGSÖMONUMENTET.

Skogsömonumentet avtäcktes den 16 juli 1905 av kung Oscar II till minne av Slaget vid Stäket – den militärhistoriskt intressanta händelse, som utspelades på platsen den 13 augusti 1719, då de svenska trupperna besegrade en anfällande rysk galärflotta på väg mot Stockholm.

FOTOGRAF OKÄND. VYKORT 1905.

Stanna till och visa monumentet tillägnat Slaget vid Stäket, som står på andra sidan vattnet.

STOPPSTÄLLE 5 UTSIKT ÖVER KNAPENS HÅL

KNAPENS HÅL

År 1602 beslutade Sveriges kung, Karl IX (1550-1611), att det skulle kosta pengar att åka genom Stäket då det var många fartyg som passerade här. Orsaken till detta var att Stäket blivit en smuggel- led efter det att Vaxholm hade fått en tullstation år 1563.

På den här platsen, Stäkets smalaste plats, satte man därför upp en tullbom. Platsens namn, Knapens hå, har uppkallats efter en av de första tull- tillsyningsmännen, Olof Knaap, som arbetade här från 1680-talet fram till sin död 1710.

SKANS, STÄK, GALÄRER OCH FÖRHUGGNINGAR

Skans betyder befästning, skyddsvärn eller borg. Namnet Skansen kommer troligen därav den skans som prins Karl-Johan lät uppföra åt prins Oskar på 1810-talet. När grundaren och folklivsforska- ren för friluftsmuseet, Artur Hazelius, fick överta marken kallades området redan för Skansen. För- övrigt kan nämnas att Skansen är världens första friluftsmuseum.

Här vid Baggensstäket hade svenskarna byggt skansar för att hindra fiender att passera in till Stockholm. **Stäk** som betyder stake eller staket är ett system av pålar i vatten för att spärra av

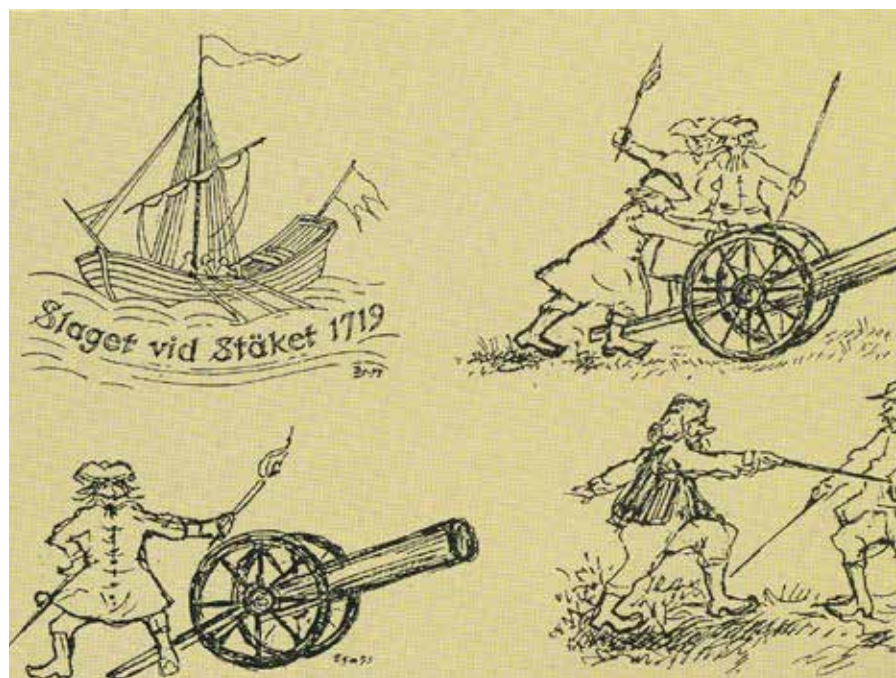
en farled vanligtvis i avsikt att försvara området innanför stäket.

En sådan avspärrning fanns troligen här i vattnet. Dock vet man med säkerhet att det fanns sänkta skutor för att hindra fiendens fartyg att passera för att ta sig in till Stockholm.

Galär är en typ av grunt gående krigsfartyg, som snabbt och lätt kunde ta sig in på grunda vatten. Ryssland hade på mycket kort tid byggt upp en galärflotta som användes i kriget mot svenskarna.

Förhuggningar är fällda träd där man spetsat grenarna och lagt dem i den riktning varifrån anfallet väntades, vilket gjorde det svårare för fienden att passera. Inför slaget var svenskarna väl förberedda med förhuggningar.

Vid den strategiskt viktiga platsen Knapens hå fanns både en timmerskans och förhuggningar den 13 augusti 1719.

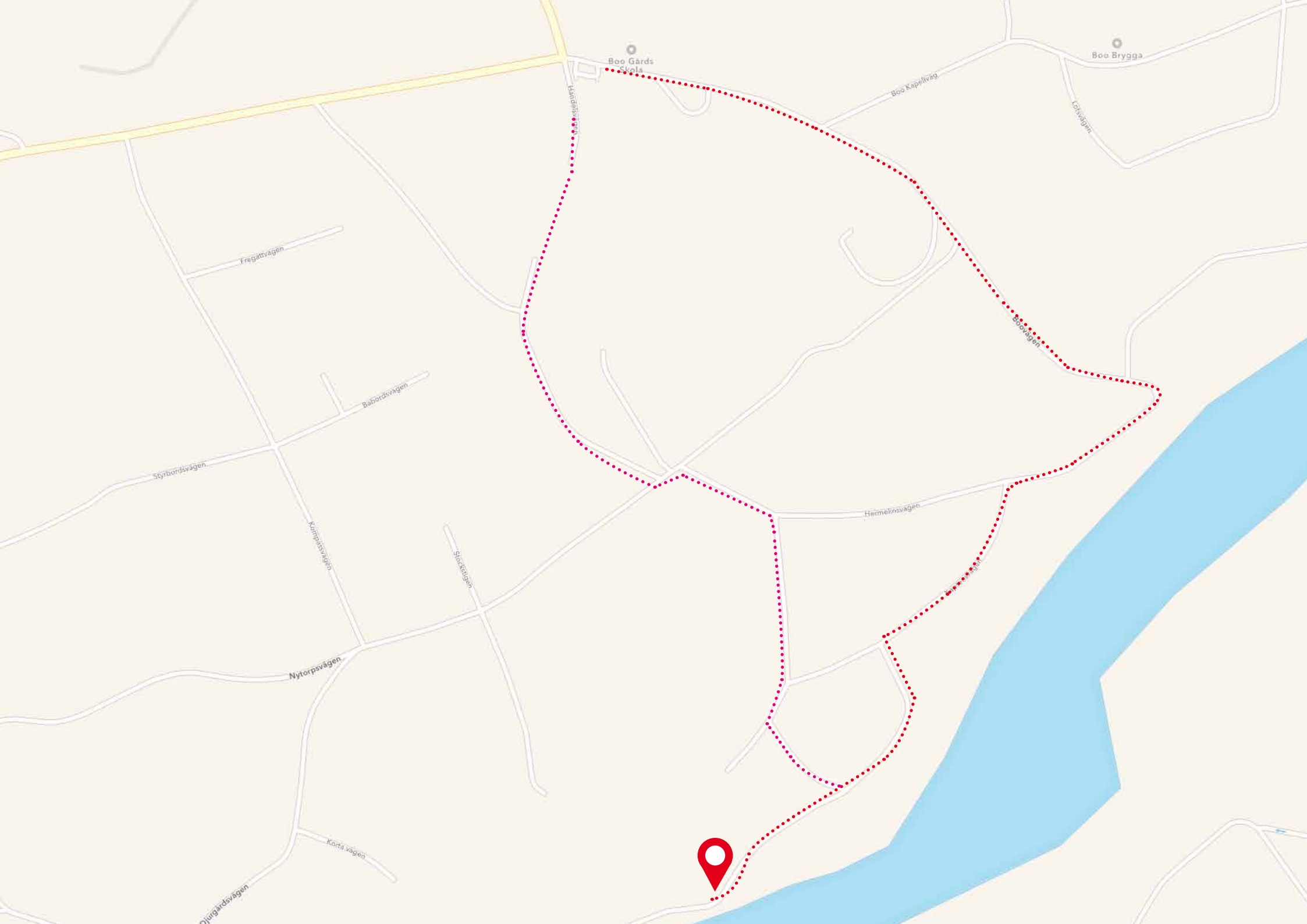
Slaget vid Stäket 1719.

ILLUSTRATIONER BERTT SJÖGREN, 1995.

Berätta om Knapens hå, Slaget vid Stäket och freden.

Fråga till eleverna: Hur många av er har varit på Skansen? Är det någon som vet varför det heter Skansen?

Fråga eleverna: Hur många här känner någon som heter Anders?

FÖRBEREDELSENA

I en månads tid innan själva slaget hade Sverige förstärkt försvaret vid Baggensstaket; man hade sänkt skutor lastade med sten, byggt förhuggnings- och timmerskansar. Förstärkningarna gjordes eftersom ryska fartyg härjade längs med den svenska kusten, och man var rädd för att de ryska styrkorna via Baggensstaket skulle försöka ta sig in till Stockholm.

SLAGET VID STÄKET DEN 13 AUGUSTI 1719

Anders var det absolut vanligaste förnamnet bland de svenska soldaterna. Många av soldaterna var i grunden bönder.

Den 13 augusti 1719 – en mycket varm högsommardag – gick ryssarna till anfall, som svenskarna hade fruktat. De ryska galärerna anlände via Baggensstaket. (Peka mot Baggensfjärden.) Tidigare på morgonen hade galärerna blivit upptäckta av en svensk spanare, som strax innan anfallet kunde varna de svenska styrkorna vid Baggensstaket att: ryssen kommer!

Ryssland anföll med ca 3 600 soldater från 27 galärer. De gick iland på både Boo- och Skogsösidan, och några galärer försökte ta sig in via inloppet. Svenskarna hade vid tidpunkten för anfallet 400 soldater på plats, men förstärkning kom och man räknar med att ca 1 200 svenska soldater deltog i slaget.

Ni får tänka er att på den här, idag fridfulla, platsen rådde fullständig kalabalik då sammandrabbningen skedde. Ryssarna satte eld på den torra skogen, slagfältet fylldes av brand- och krutrök, och ryska soldater rusade fram mot de svenska skansarna för att försöka ta sig förbi. Föreställ er att här hördes upphetsade krigsrop och kulorna ven genom luften. Ett öronbedövande larm av explosioner och skrik av sårade soldater.

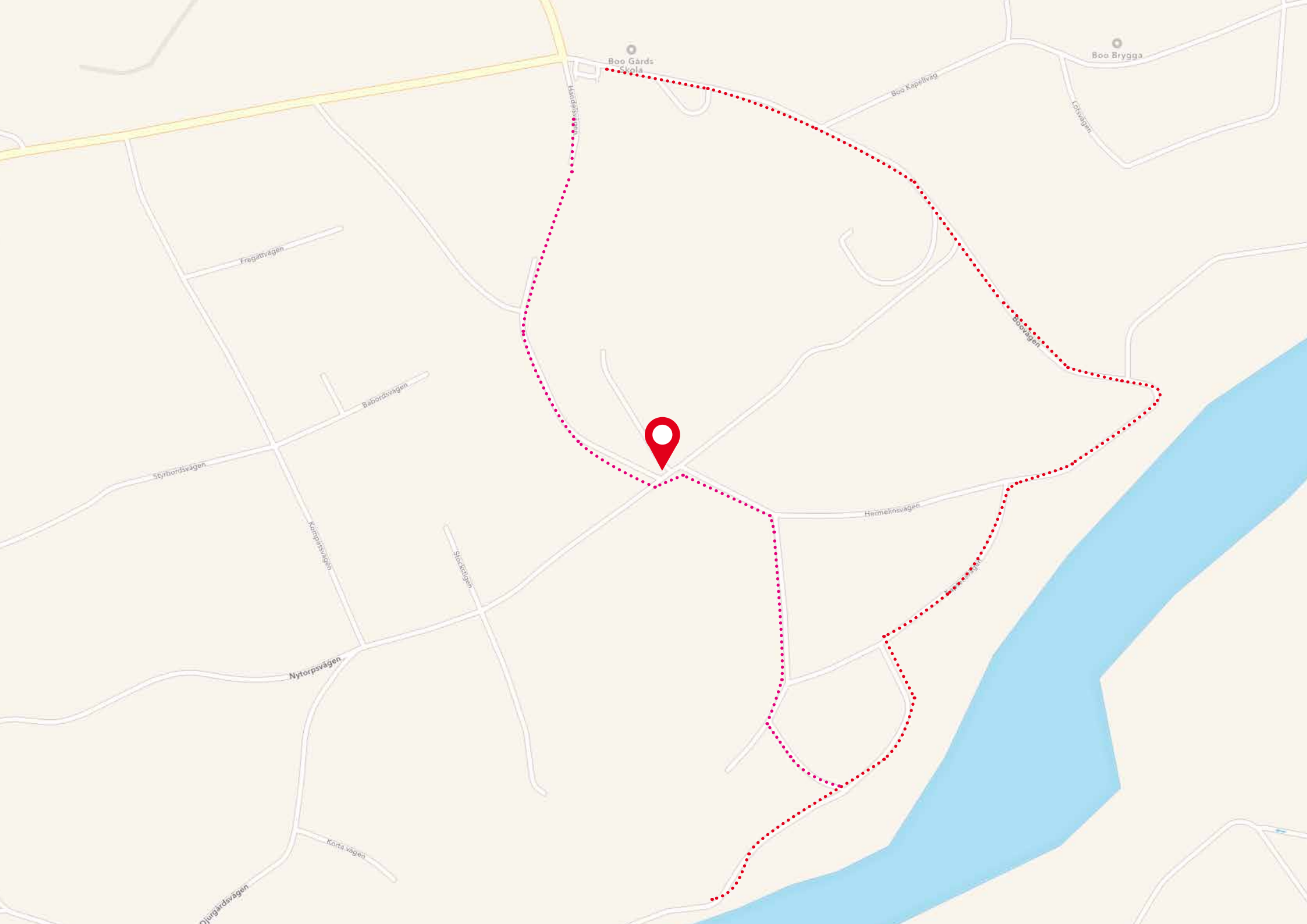
Slaget pågick i flera timmar och slagfältsundersökningar som gjorts här visar att de ryska styrkorna faktiskt lyckades inta vissa skansområden. När mörkret föll drog sig de ryska styrkorna tillbaka och slaget var över. Då hade ungefär 100 svenska och 400-500 ryska soldater dött.

Slaget vid Stäket har i historieskrivningen beskrivits som en framgång för Sverige eftersom man lyckades förhindra ett ryskt anfall mot huvudstaden Stockholm. Ny forskning pekar dock på att Ryssland aldrig hade för avsikt att inta Stockholm den 13 augusti 1719, mer troligt är att man från rysk sida ville göra en markering att Stockholm och därmed hela landet stod under ryskt hot.

FREDEN

Den slutliga freden med Sveriges huvudfiende, Ryssland, slöts i augusti år 1721. Det stora nordiska kriget var över. Sverige var då den stora förloraren som mist stora landområden.

Boo Gårds
Skola

Boo Brygga

Boo Kapellväg

Örnögårdsvägen

Fregatvägen

Sjötorpsvägen

Skyrborðsvägen

Kompanisvägen

Nytorpsvägen

Korta vägen

Örnögårdsvägen

Sjötorpsvägen

Betmelinsvägen

Boo Gårdsvägen

STOPPSTÄLLE 6 STORA EKEN

BOO KVARNBERG OCH BOO TORN

Boo torn byggdes 1996 och liknar den väderkvarn som stod på platsen 1850-1950 (kvarnen brann ner 1950). Kvarnen var av holländsk typ och användes fram till 1910. Väderkvarnar var vanliga vid större gårdar i skärgården, men vid sekelskiftet 1900 konkurrerades de ut av ångkvarnar.

ÖVRIGA INTRESSANTA FAKTA

DETALJER OM GALÄRER

De ryska galärskeppen var 30 meter långa och 6 meter breda smidiga krigsfartyg, nya och moderna för sin tid. De var oberoende av vind, hade endast 1,5 meters djupgående och var snabba, vilket gjorde att de kunde förflytta sig bra även i grunda vatten. En båt bestod av 150-200 roddare med 4-5 man vid varje åra, som var 9-12 m långa. Vissa galärer var till och med dubbeldäckade och kunde ha 20 hästar ombord, så kallade kosackgalärer.

GAMMALT NAMN PÅ BAGGENSSTÄKET

Baggensstäket har inte alltid hetat Baggensstäket. Under medeltiden kallades det Harstäket eller Hargstäket.

KULTURRESERVAT

Nacka kommun planerar att göra ett kulturresevat på Boo-sidan av Baggensstäket – området har stora kulturhistoriska värden, framförallt av försvarshistorisk karaktär.

SOMMARNÖJEN

Längs med farleden ligger många vackra sommarvillor från sekelskiftet 1800/1900: sommarnöjen med stora trävillor präglade av snickarglädje. Man tog sig ut med båt från Stockholm; ångbåtar i reguljär trafik möjliggjorde detta. Klasskillnaderna var stora – tjänstefolket åkte ut i förväg och iordningställde huset inför herrskapets ankomst. Tjänstefolket servade därefter herrskapet med städning, matlagning m.m. under deras sommarvistelse.

Exempel på sommarnöje: Lilla Lännersta vid Baggensstäket.

TIPS:

Några äldre båtar finns kvar än idag, som trafikerar sundet och vidare ut i skärgården. Man kan t.ex. åka med Strömma kanalbolag eller Waxholmsbolaget.

LIKOD OCH TULLSTUGOR

De två röda stugorna nedanför Boo herrgård vid vattnet fungerade först som smedja respektive likbod. Den stuga som saknar skorsten var likboden, där döda förvarades i väntan på båttransport över vattnet till begravningsplatsen på Skogsö. Senare användes de bägge byggnaderna som tullstugor.

FOTOGRAF OKÄND, 1940.

År 1950 brann väderkvarnen uppförd på 1850-talet av Sofie Montgomery, som var dåvarande ägare till Boo gård. Väderkvarnen, av holländsk modell, användes i första hand för egna behov. På platsen finns idag ett utsiktstorn, som invigdes 1996.

PESTEN KOM VIA BAGGENSSTÄKET

Pestens återkomst till Sverige år 1710 sägs ha kommit genom Baggensstäket. Ett estniskt fartyg med smittan ombord lade till vid södra Stäket. Fartygets insjuknade skeppare avled senare vid Erstavikskrogen. Pesten spred sig i Boo och bragde 177 människor om livet. Sjukdomen spred sig till Sveriges övriga delar och landets befolkning, vars levnadsvillkor redan var ansträngda, fick ytterligare en möda att överkomma.

SVENSKA FARTYG SOM DELTOG I SLAGET

I Skurusundet låg kanonprämen *Svarte Björn*. För farledens skydd användes även galärerna *Draken*, *Jungfrun* och *Svärdfisken*, som var förlagda väster om Baggensstäket vid inloppet från Lännerstasundet och i Fladen väster om Stäkets krog.

Några äldre båtar finns ännu kvar idag, som på sin färd från Stockholm ut i skärgården passerar Baggensstäket. FOTO L. LIEBENFELD, VYKORT POSTSTÄMPLAT ÅR 1903.

FOTO CARNAUBA, AB, 2006.

Villan Lilla Lännersta på Djurgårdsvägen 22 i Lännersta med utsikt över Baggensstäket. Den tidstypiska snickarglädjen som präglar villan uppfördes på 1880-talet.

Den högra tullstugan – uppförd kring sekelskiftet 1700-/1800-talet – användes fram till år 1912 som likbod då Boo saknade en egen kyrkogård. I likboden förvarades kistorna i väntan på att transporteras över till begravningsplatsen på Skogsö udde.

FOTO JOHAN ASPFORS, 2011.

Källor:

Aspfors, Johan. Kulturpromenader: Boo gård och Baggensstaket samt Skogsö. Nacka 2013

Englund, Thomas. ”Bataljen om Stockholm 1719 – arkeologisk undersökning av ett slagfält i Nacka” i Nackaboken 2007

Hammarlund-Larsson, Cecilia. Nacka kommun - Kulturhistoriska miljöer. Stockholm 1987

Resare, Ann. Boo vid vattnet. Sammandrag av byggnadshistorisk inventering i Boo kommun 1967-68. Boo-Tryck AB, Klinten 1970

Ullman, Magnus. Rysshärjningarna på Ostkusten sommaren 1719. Bokförlaget Magnus Ullman 2006

Östling, Carl-Oscar. Smultronställen i Boo. Boo hembygdsförening 2005

Ytterligare lästips:

Josephson, Mikael & Waldton Lézin, Åsa & Öberg Lindevall, Marie. Boo Boken. Saltsjö-Boo – Nu och då. Fälth & Hässler 2008

Kulturmiljöprogram för Nacka kommun. 2011

Lindström, Jonathan. Lilla Nackaboken. Växjö 2014

Fotografier i Nacka lokalhistoriska arkiv om inget annat anges.

Författare Nina Westerholm

Utgiven av Kulturnämnden i Nacka, 2016

Grafisk form: Gabor & Co